

КОНЦЕПЦІЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ¹

Георгій БАЛЛ

УДК 159.9.019 : 923.2

Heorhiy Ball

CONCEPT OF SELF-ACTUALIZATION OF PERSONALITY IN HUMANISTIC PSYCHOLOGY

На основі аналізу праць А. Маслоу, К. Роджерса та інших представників гуманістичної психології розкривається зміст найважливішого для неї поняття *особистості, котра самоактуалізується*, в якому знаходить відображення оптимістичний погляд на людську природу. Описуються психологічні механізми самоактуалізації особистості. Обговорюються філософські, соціальні і педагогічні аспекти даної концепції.

ГУМАНІСТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК “ТРЕТЯ СИЛА”

Найвпливовішими напрямками в західній психології першої половини ХХ століття були бігевіоризм і психоаналіз. Починаючи з 50-х років, на арену виходить *гуманістична психологія*, яку часто називають “третьою силою”. (Ці слова винесені навіть у заголовок книги Ф. Гобла [12]. Характерна і згадка в її підзаголовку “революційного нового погляду на людину”).

З погляду психологів-гуманістів, і бігевіористи, і психоаналітики пропонують обмежені підходи до розуміння людини, ігноруючи, як пише Д. Шульц, “висоти, до яких особистості мають потенціал піднятися” [24, с. 2]. В ха-

рактеристиці людського індивіда бігевіористами як “складної системи, що діє закономірним чином” (Б. Скінер [25, с. 202]), психологи-гуманісти вбачають неправомірне зведення його до машини². Що стосується психоаналітиків, то, зосередивши увагу на невротичній і психотипній поведінці, вони відобразили лише хворого або, як висловлюється Шульц, потворну (crippled) сторону людської природи. Людина трактується бігевіористами як істота, що лише реагує на зовнішні стимули, а психоаналітиками – як жертва біологічних сил і виниклих у дитинстві конфліктів. Психологи-гуманісти визнають, звичайно, вплив на особистість і цих конфліктів, й інстинктів, і зовнішніх дій. Але вони вважають, що людина може і повинна піднятися і над своєю біологічною природою, і над своїм минулим, і над нормами, які задаються її оточенням. На відміну від пануючих раніше психологічних шкіл, пропонований гуманістичною психологією погляд на людську природу є оптимістичним. Він виходить із визнання перевищуючого “норму” рівня розвитку, якого прагне достовірно здорова особистість, реалізуючи або актуалізуючи свій потенціал³. Відсутність психотипних і невротичних проявів визнається

¹ Робота опублікована під цією назвою у вигляді брошури (К.; Донецьк: “Ровесник”, 1993). В 1997 році було підготовлене до друку 2-е, дещо доопрацьоване, видання брошури; воно, проте, не вийшло. Тут відтворюється (із дрібними уточненнями) цей підготовлений до друку текст. – Автор.

² На погляд автора цієї брошури, теза Скінера відображає одну із сторін істини. Однак специфіка закономірностей людської поведінки бігевіористами сутнісно не розкрита.

³ Поняття “самоактуалізація” увів у науку в 30-і роки нейропсихіатр Курт Гольдштейн. Але статус одного з найважливіших для характеристики особистості воно набуло лише в гуманістичній психології.

психологами-гуманістами тільки засадничою, але ніяк не достатньою умовою того, щоб вважати особистість здоровою. Поняття “здорова особистість” вони прагнуть наповнити позитивним змістом.

Аналізу цього змісту й присвячений подальший виклад.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЗДОРОВОЇ (ТІЄІ, КОТРА САМОАКТУАЛІЗУЄТЬСЯ) ОСОБИСТОСТІ

Одним з перших спробував виділити такі риси **Гордон Олпорт** (1897–1967)⁴. Розвиток особистості він розглядає як безперервний активний процес становлення (*becoming*), завдяки якому індивід бере на себе відповідальність за якість свого життя. Олпорт указує наступні характерні риси зрілої здорової особистості:

1. Вона володіє розширеним “відчуттям “Я”” (*sense self*), не замикаючись у вузькому просторі власних потреб і бажань.

2. Вона виявляє тепле ставлення до інших людей, що виражається в інтимності і співчутті, у відчутті спорідненості зі всіма людьми, незважаючи на відмінності у цінностях та установках.

3. Вона *приймає* себе як особистість, володіє позитивним “образом Я” (*self-image*), що дозволяє без внутрішньої гіркоти перенести невдачі, дратівливі або фруструючі події. Причому вона так само діє стосовно власних емоційних станів (у тому числі й депресії, гніву, сорому за свій промах), щоб не завдати шкоди іншим людям.

4. Вона реалістично сприймає світ, не допускаючи систематичних спотворень на догоду своїм потребам і фантазіям, і водночас володіє вміннями, необхідними для здолання об’єктивно існуючих проблем. Будучи орієнтована на такі проблеми, вона може “втрачати себе” в роботі. Олпорт цитує нейрохірурга Харві К’юшинга, котрий говорив: “Єдиний спосіб продовжити життя – це мати завдання, вирішення якого треба довести до кінця”.

5. Вона здатна об’єктивно оцінювати себе, розуміючи відмінності між тим часом, яка вона насправді, якою хотіла б бути і якою її бачать

інші. Вона виявляє стосовно себе почуття гумору, що запобігає зарозумілості. (Взагалі гумор, за Олпортом, – це здатність сміятися над речами, які ти любиш, і при цьому, як і раніше, любити їх).

6. Вона відрізняється ясним, цілісним підходом до життя, володіє такою системою цінностей, яка робить життя осмисленим.

Вагомий внесок у розробку *гуманістичної концепції здорової особистості* внесений **Віктором Франклом** (1905–1997). Оскільки, проте, у його працях список якостей такої особистості у явному вигляді не поданий, то скористаємося виокремлюванням, яке пропонує Д. Шульц [24], котрий вказує на такі, зазначені Франклом, якості здорової особистості:

1. Вона вільно вибирає свій курс дій.

2. Вона приймає на себе відповідальність за перебіг свого життя і за визначення власної долі.

3. Вона не детермінується зовнішніми силами.

4. Вона знайшла у житті відповідний для неї сенс.

5. Вона свідомо контролює перебіг свого життя.

6. Вона здатна виражати цінності, які стосуються творчості, переживань та установок (атитюдів).

7. Вона пододала хвилювання в собі.

Глибоку розробку *поняття самоактуалізації* отримало у працях **Абрагама Маслоу** (1908–1970)⁵. Поштовхом до того, щоб зайнятися вивченням особистостей (нижче – САО), котрі самоактуалізуються, послужило для цього дослідника спілкування з його університетськими професорами – психологом Максом Вертхеймером і культурантропологом Рут Бенедіктом, які багато в чому відрізнялися від звичних людей. Згодом Маслоу обґрунтував поняття про САО як про здорову, безперервно розвиткову особистість, котра ефективно виявляє людське ество, й у змістовив це поняття на основі низки емпіричних досліджень і теоретичного осмислення їх результатів.

У роботах Маслоу і його послідовників розкриваються *основні риси особистості*, котра йде шляхом самоактуалізації (точніше, це тільки характерні риси, тому зовсім не в кожній САО є їх повний набір). Указуються такі риси:

а) простота, природність, невимушеність як у поведінці, так і у внутрішньому житті, дум-

⁴ Див. [8], а також аналіз концепції Олпорта в книгах [13] і [24] і у статті [2].

⁵ Характеристика поглядів Маслоу дається тут на основі його праць [17; 18; 19] з урахуванням книг і статей [1; 2; 3; 4; 12; 26], що містить виклад та аналіз його ідей.

ках, спонуканнях. САО не діє ради зовнішнього ефекту. Це, взагалі кажучи, не означає неконвенційної поведінки, тобто порушення її прийнятих зовнішніх форм. Такі форми просто неістотні для САО, оскільки її неконвенційність носить внутрішній, стосовний суті справи, характер;

б) свіжість сприйняття, здатність насолоджуватися навколишнім світом;

в) переважання інтересу до світу, а не до себе, відсутність егоцентризму;

г) наявність у кожної САО справи, в яку вона вірить, заняття, якому віддана. Коли така людина говорить: “моя робота”, це значить: “моя місія у житті”. Дихотомія “робота – задоволення” для неї не існує. Тому вона більш заклопотана роботою, яка повинна бути зроблена, ніж захистом свого “Я”;

д) об’єктивний погляд на життя, на людей. САО надає перевагу об’єктивним, а не емоційним оцінкам;

е) хоча САО і не володіє імунітетом відносно страхів і тривоги, але джерелом останніх є справжні, об’єктивно зумовлені, проблеми, а не невротична уява;

ж) САО готова (за потреби) вносити зміни у свої погляди і свою поведінку й не переживає у зв’язку з цим зайвих стресів. На противагу невротичу, не відчуває загрози з боку неочікуваного, невідомого, таємного. Навпаки, невідоме здебільшого приманює її;

з) творчі здібності у тій чи іншій сфері (художній, науковій, практичній організації життя). Своїм ставленням до творчості такі люди нагадують дітей, перш ніж ті навчилися боятися глузування;

и) більша, ніж в інших людей, здатність переживати радість і щастя. Тим самим підтверджується думка Сократа і Платона про те, що чеснота винагороджується. Це не означає, що у САО не буває нещастя, горя, печалі, що такі люди завжди в милостивому настрої (навпаки, їх, скажімо, дратують буденні плітки, безмістовні розмови). Але вони мають більше інтересів, ніж інші, повніше усвідомлюють красу світу, менше страждають від нудьги, відчаю, сорому, відсутності мети;

к) вміння отримати максимум задоволення від теперішнього часу поєднується в САО з наявністю мети в майбутньому. Це дозволяє

перенести й моменти дуже важкого теперішнього часу. І це природно: щоб реалізувати свої можливості, людина повинна вірити у відкрите майбутнє, бачити попереду щось таке, що заслуговує дії;

л) яскраво виражена здатність до любові, до глибокого особистісного зв’язку з іншими людьми. Особи даного типу більшою мірою, ніж інші, спроможні до довготривалого щасливого життя у шлюбі. Їх статеве життя поліпшується з віком (звісно, до якогось моменту); від сексу (як і від іншої життєвої активності) вони отримують більшу насолоду, ніж навколишні, але за необхідності можуть без нього обходитися;

м) перевага у спілкуванні віддається людям із привабливими рисами вдачі (чесним, щирим, добрим, сміливим) безвідносно до поверхневих характеристик, тобто до соціального і національного походження, освіти, віросповідання, зовнішності;

н) демократичність, непіддатливість снобізму; відчуття своєї ідентичності з людством, нехтування політичними, економічними, національними рамками;

о) чітке розрізнення добра і зла (здебільшого у поєднанні з терпимим ставленням до відсутності такого розрізнення в інших людей)⁶;

п) відсутність підвищеного інтересу до негативних явищ у житті, в мистецтві (зокрема, до насильства, приниження та ін.). Реакція САО на такі ситуації пов’язана з бажанням щось поліпшити, якщо це можливо. Її критичність конструктивна, а не виникає із гніву чи обурення;

р) повага до себе і пов’язана з нею здатність шанувати інших; схильність до філософського гумору (на відміну від жартів, заснованих на відчутті ворожості чи першості до інших людей);

с) низький ступінь внутрішніх конфліктів. САО не воює сама із собою, й тому зберігає більше енергії для досягнення продуктивних цілей.

Багато схожого з особистістю, котра самоактуалізується, як її описує Маслоу, знаходимо у “повністю функціонуючої особистості”, або “особистості завтрашнього дня”, що детально розглядається **Карлом Роджерсом**

⁶ Як відзначає американський філософ П. Курц, зріла особистість виявляє терпимість до різних стилів життя, не обов’язково схвалюючи їх. Завдяки цьому її горизонти “можуть розширятися і збагачуватися” [15, с. 52].

(1902–1987)⁷. Але тоді як Маслоу зосереджує увагу на характерологічних особливостях цікавих для нього людей, Роджерса хвилюють також світоглядні переваги тих, про кого він пише, їх критичність стосовно соціальної дійсності, пануючих у ній норм і цінностей. Якщо для Маслоу предметом аналізу є здебільшого зрілі особистості, котрі успішно проявили себе у професійній діяльності, то Роджерса цікавлять головним чином молоді люди, які встигли здійснити особистісний вибір. Такі, до прикладу, колишні службовці корпорацій, які віддали перевагу не високим доходам, а більш простому способу життя, або колишні священники і ченці, котрі дійшли висновку про неспроможність прийнятих ними догм. Роджерс указує на такі риси описуваних ним особистостей:

а) відкритість світу (і зовнішньому, і внутрішньому), новому досвіду, новим поглядам та ідеям, новому способу життя⁸;

б) “екзистенційність”, тобто здатність до повнокровного життя кожного моменту свого повсякдення;

в) відчуття суб’єктивної свободи, віра у свою здатність здійснити життєві плани, реалізувати свій вибір;

г) прагнення до автентичності, яка охоплює правдивість у спілкуванні, передбачає відмову від лицемірства і хитрості;

д) прагнення до цілісності, до подолання розриву тіла і духу, думки і відчуття, науки і здорового глузду, роботи і гри;

е) прагнення до інтимності, до тісного духовного зв’язку з іншими людьми, до пошуку нових форм вербального і невербального спілкування;

ж) ставлення до життя як до процесу. “Завтрашні особистості” завжди перебувають у русі, в динаміці змін, готові до ризику, і їм подобається такий спосіб життя;

з) піклування про людей, готовність надати допомогу (за умови, що її дійсно потребують). Істотно, що це делікатна, тактовна допомога, яка цурається оцінок і моралізування;

и) відчуття близькості до природи, прояв турботи про неї. “Особистості майбутнього” володіють екологічною свідомістю й переживають задоволення не від підкорення природи,

а від об’єднання з природними силами;

к) довір’я до власного досвіду в поєднанні з недовірою до нав’язуваних ззовні авторитетів, готовність продукувати самостійні етичні думки;

л) здатність жити в суспільстві й відігравати в ньому конструктивну роль, не перетворюючись, проте, у його полоненого чи полонену;

м) антиінституціоналізм, тобто антипатія відносно жорстко організованих бюрократичних організацій. “Завтрашні особистості” виходять з того, що установи повинні існувати для людей, а не навпаки;

н) скептичне ставлення до науки і техніки, що використовується нині для придушення природи і маніпулювання людьми, у поєднанні з підтримкою застосування науково-технічних досягнень в гуманних цілях;

о) відсутність прагнення до грошей і привілейованого матеріального положення, байдуже ставлення до багатства;

п) переважання надається духовним цінностям, рівно як і духовним особистостям, скажімо, таким, як Махатма Ганді, Мартін Лютер Кінг, Тейяр де Шарден.

Завершуючи розгляд рис здорової (тієї котра самоактуалізується) особистості, як вона розуміється в гуманістичній психології, подамо характеристику, яку надає Д. Шульц [24], здійснену на основі узагальнення робіт багатьох дослідників (окрім згаданих вище Олпорта, Франкла, Маслоу, Роджерса, враховані також погляди К.Г. Юнга, Е. Фрома і засновника гештальттерапії Ф. Перлса).

Наголошується, що за наявності багатьох розбіжностей між названими вченими всі вони згодні в тому, що психодуховно здорова особистість свідомо контролює своє життя. Вона здатна до свідомого (хоча і не завжди раціонального) керівництва своєю поведінкою і до контролю за перебігом власної долі.

Психологічно здорова особистість знає свої сильні і слабкі сторони, свої переваги і недоліки, й загалом приймає їх, не прикидаючись і не мавпуючи інших. Виконуючи ті чи інші соціальні ролі, вона не змішує їх зі своїм істинним “Я”. Така особистість не живе в минулому, не стає жертвою реальних або уявних конфліктів, що мали місце в ранньому дитин-

⁷ Погляди Роджерса висловлюються на основі його книг [22] і [23]; використаний також аналіз цих поглядів у книзі [13].

⁸ Відкритість досвіду Роджерс розглядає як якість, протилежна схильності до психічних захистів.

стві. Орієнтуючись на майбутні цілі і місії, вона чітко усвідомлює теперішній час і діє в ньому. Водночас на протигагу спокою і стабільності вона віддає перевагу зверненню до нових цілей і нового досвіду.

Шульц звертає увагу на відсутність “універсального припису” для психічного здоров’я людини. “Ми не є копіями чи дублікатами один одного, – пише він, – у наших неврозах або нашій більш нормальній поведінці. Чому ж ми повинні бути однакові у формі психічного здоров’я? ... Кожний з нас унікальний” [24, с. 144]. І далі: “Так само, як я – не ваш дублікат, я також не є дублікат самого себе, яким був, скажімо, 20 років тому” [Там само, с. 146]. Звідси логічно витікає висновок про обов’язковість урахування віку при розробці рекомендацій, що стосуються психодуховного здоров’я.

На відміну від властивої невротикам особистісної стагнації здорова персону ніколи не перестає зростати, розвиватися. “Якщо ми справді відкриті світу, то набуваємо нового досвіду, і в результаті цього змінюємося”. Найбільші шанси досягти психічного здоров’я має той, “хто достатньо вільний (чиє “Я” незмінно надійне), щоб експериментувати з різними приписами й бачити, які з них підтверджують свою валідність у лабораторії повсякденного життя. Інші можуть запропонувати шлях поступу, але тільки ти сам зможеш сказати, наскільки він хороший у дії” (Шульц [Там само]).

Психологи, котрі обстоюють принципи гуманістичного підходу, здійснили певні кроки в напрямку операційного виявлення самоактуалізації. Найбільшу популярність здобув розроблений Е. Шостромом і схвалений Масловим “Опитувальник особистісної орієнтації” (Personal Orientation Inventory – POI) з двома головними шкалами – “Часова компетентність” (Time competence) і “Внутрішня підтримка” (Inner-directed support). Перша з них з’ясовує те, якою мірою суб’єкт здійснює вибір на підґрунті поточного переживання, не будучи поглинений ні минулим, ні майбутнім, тоді як друга слугує встановленню того, як саме суб’єкт ухвалює рішення, керуючись власними відчуттями, пріоритетами і цілями, а не вимогами чи реакціями інших.

Тест Шострома одержав широке застосування для з’ясування того, чи впливає якийсь ворк-шоп або інший захід, спрямований на особистісне зростання, потрібну дію. Водночас лунають і критичні голоси, вказуючи, зокрема, на те, що показники тесту істотно зростають після вивчення обстежуваними курсу гуманістичної психології. П. Сміт підкреслює також такий момент: “Відповіді на питання тесту оцінюються не з погляду респондента, як цього повинен був би вимагати теоретик гуманістичної психології, а залежно від того, чи потрапляють вони в категорії, наперед встановлені дослідником” [26, с. 211]. І справа тут, звісно, не в недоліках конкретної методики, а в тому, що, як констатує Дж. Льовінгер, найважливіші, життєво значимі якості “завжди було і буде важко схопити з допомогою об’єктивних тестів і лабораторних досліджень” [16, с. 65]⁹.

СТРАТЕГІЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Багато уваги Маслов і його послідовники приділили вивченню співвідношення між *самоактуалізованими особистостями і звичайними людьми*. Встановлено, що серед населення САО складають невеликий сегмент відсотка. Так, за даними Бетті Фрідан, з 3000 обстежених студентів коледжів тільки про 20 осіб можна сказати, що вони рухаються до самоактуалізації. Водночас Маслов указує на відсутність чіткої, різкої межі чи грані між особистостями самоактуалізованими і звичайними. В кожній людині й, безумовно, в кожній новонародженій дитині, констатує він, існує активна спрямованість на здоров’я, імпульс до зростання, до актуалізації людського потенціалу. Адже самоактуалізація як процес – це розкриття і розвиток особою свого справжнього ества (true self), досягнення “повної людяності” (full humanness).

Невроз, навпаки, є “людським зменшенням”. Утім, термін “невроз” Маслов узагалі вважає абсолютно неадекватним. “Я б інтерпретував невроз, – пише він, – як невдачу особистісного зростання. Це та ситуація, коли не вдається стати тим, ким людина могла стати або навіть, я б сказав, повинна була стати. Людські й особистісні можливості згаяно; світ

⁹ Ґрунтовний аналіз суперечностей і труднощів, пов’язаних з виробленням методу дослідження, адекватного принципам і задачам гуманістичної психології, представлений в статті [2].

звужений, як і свідомість; здібності пригнічені” [19, с. 33]. Причому “людське зменшення”, підкреслює відомий психолог, може бути зворотним, особливо в дітей.

Невдачі особистісного зростання Маслоу пояснює тим, що бути повністю людиною (full human) важко, небезпечно і проблемно. Самоактуалізація припускає послідовні вибори (брехати або бути чесним, красти або не красти і т. п.). До того ж у кожній такій точці є прогресивний і регресивний виходи (відповідно “вибір зростання” і “вибір страху”).

Аналогічну думку висловлює Роджерс: “Мій досвід у терапії і в групах унеможливує для мене заперечення реальності і значущості людського вибору. Для мене це не ілюзія, що людина якоюсь мірою архітектор самої себе” [22, с. 57]. Крім того, люди, вважає він, володіють багатими ресурсами саморозуміння і зміни своєї самосвідомості, установок, поведінки. Чи будуть вони використані, багато в чому залежить від психологічного клімату.

Орієнтуючись на психотерапевтичну практику, Роджерс ставить три умови, дотримання яких конче потрібне для того, щоб психологічний клімат сприяв особистісному зростанню (т. зв. триада Роджерса). Отож мовиться про такі умови:

1) достовірність, “конгруентність” поведінки психотерапевта, відсутність професійного або особистісного фасаду, “прозорість” його індивідуальності для клієнта;

2) безумовне, повне схвалення клієнта таким, яким він є;

3) емпатійне розуміння клієнта. Психотерапевт точно сприймає відчуття та особистісні сенси клієнта і пропонує останньому своє розуміння, у тому числі й смислів, які не досягли порогу свідомості. “Іноді у висловах, здавалося б, не дуже важливих, – пише Роджерс, – я чую людський крик, прихований глибоко під поверхнею особистості” [22, с. 8].

Важливо, що виконання психотерапевтом цих умов розвиває у клієнта саморозуміння, впевненість у собі, підкріплює здатність самостійно вибирати поведінку. “Люди набувають великої свободи жити і ставатися” [22, с. 133].

Відображена у перерахованих умовах стратегія (або, як говорить Роджерс, “філософія міжособистісних стосунків”) може бути застосована не тільки у психотерапії, але й поширена на багато інших видів відносин (батько – дитина, вчитель – учень, особа з високим статусом – особа з низьким статусом

та ін.). “Я маю зухвалість, – говорить Роджерс, – вірити, що вона могла б бути ефективною і в ситуаціях, де нині панує груба сила, наприклад у політиці, передусім в нашому ставленні до інших народів” [22, с. 45]. У психологічному кліматі, наповненому достовірністю, прихильністю і порозумінням, люди і групи крокують від жорсткості до гнучкості, від статичності до процесу, від залежності до автономії, від захистів до самоухвалення, від передбаченості до непередбачуваної творчості. Успіхи на цьому шляху є “живим доказом актуалізаційної тенденції” [Там само, с. 43–44]. Ми по-справжньому надаємо допомогу, вважає цей відомий психолог, тільки коли ставимося один до одного як до особистості, ризикуємо собою у цих стосунках як особистості, сприймаємо іншого як повноправну особистість.

Описана стратегія повинна розповсюджуватися і на ставлення особистості до самої себе. “Я дійшов того, – пише Роджерс, – щоб цінувати кожну зернинку мого досвіду, мене самого” [22, с. 43]. Це стосується навіть тих відчуттів, ідей і поведінкових імпульсів, яких прийнято соромитися. “Я хочу, – продовжує він, – прийняти всі ці відчуття, ідеї та імпульси як збагачувальну частинку себе. Я не чекаю, що діятиму згідно з усіма цими імпульсами, але, коли я приймаю їх усі, то можу бути більш реальним; відтак і моя поведінка краще відповідатиме ситуації” [Там само].

Важливість достовірності у ставленні до самого себе підкреслює британський психолог-гуманіст Р. Лейнг (R. D. Laing); ми висловлюємо його погляди, орієнтуючись на статтю [20]. Людина страждає від того, що вона не щира із самою собою. Відчуження при цьому виникає у результаті того, що ми прикидаємося й одночасно прикидаємося, що не прикидаємося. Ми спотворюємо свій досвід або заперечуємо його – частково переслідуючи свої цілі, частково під стороннім тиском, щонайперше тоді, коли такий тиск чиниться в ім'я любові.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Вищевикладене показує, що аналіз процесу самоактуалізації особистості, рівно як і перешкод, що стоять на його шляху, виявляється тісно пов'язаним із філософськими, світоглядними проблемами, які хвилювали мислителів упродовж багатьох століть. Найважливіша з них стосується того, чи від початку

людина добра або зла. Маслоу і Роджерс обстоюють переважання добра, вважаючи за доказ позитивності людської природи, себто те, що рекомендована ними “викривальна” терапія зменшує агресію, ворожість, жадібність та інші негативні характеристики і примножує любов, доброту, творчість.

Е. Стоб [27] вважає подібні міркування недостатньо переконливими. З не меншою підставою, переконаний він, можна стверджувати, що люди мають потенціал і для вияву доброти, і для утвердження егоїзму та жорстокості. Ті чи інші характеристики розвиваються залежно від середовища і досвіду. Відтак базовими є наступні питання: Які обмеження накладаються біологічною природою людей узагалі і конкретних індивідів зокрема? Як біологічні задатки і досвід взаємодіють при становленні особистісних характеристик?

Близький до гуманістичної психології філософ Е. Беккер [9; 10], звертаючись до спадщини Ж.-Ж. Руссо, віддає перевагу тезі про першопочаткову етичну нейтральність людського індивіда і підкреслює важливість раннього досвіду. Людську природу в її позитивних характеристиках він вважає за краще розглядати як ідеал. Суперечка між “романтиками”, з одного боку, і “циніками” або “реалістами” – з іншого, вочевидь важка, тому не може бути вирішена суто емпірично; “все залежить від того, що ти хочеш вибудувати і чого можеш досягти” [10, с. 178]. Серцевина науки про людину в суспільстві, вважає Беккер, наполовину емпірична і наполовину ідеальна – і це той пункт, де наука логічно сходиться з релігією.

Р. Лейнг (див. [20]) також зазначає, що якщо людина створює себе за допомогою скоюваних нею виборів і що впливає на світ, який потім, зі свого боку, діє на неї, то недоречно вивчати людей, неначебто вони були речами, до того ж статичними. Треба розуміннево осягнути шлях, яким люди навмисно, завдяки практиці, створюють свій світ, а не просто бачити соціальну дійсність як процес, де владарюють механічні причини.

У зв’язку з цим процитуємо В. Франкла: “... Будучи професором у двох сферах – неврології і психіатрії, я добре усвідомлюю, якою мірою людина залежить від біологічних, психологічних і соціальних умов; але, крім того, що я професор у двох царинах науки, я ще й людина, котра вижила у чотирьох таборах – концентраційних таборах, – і тому є

свідком того, до якого несподіваного відліку людина здатна кинути виклик найважчим умовам, які тільки можна собі уявити” [5, с. 77].

Діалектичний підхід до обговорюваної тут проблематики розвиває Еріх Фромм (1900–1980). Сутністю людини, вважає він, “є не добро і зло, не любов чи ненависть, а суперечність, яка примушує шукати все нові рішення, що викликають, своєю чергою, все нові суперечності”, причому “людина може відреагувати на цю дилему регресивним або прогресивним чином” [6, с. 91]. “Людина не є ні хорошою, ані поганою. Якщо вірити в доброту людини як у її єдиний потенціал, то обов’язково бачитимеш факти у спотвореному рожевому світлі і врешті-решт жорстоко розчаруєшся. Якщо вірити в іншу крайність, то перетворишся в циніка і не помітиш численні можливості на шляху до добра в собі самому і в інших. Реалістичний погляд бачить достеменні потенціали в обох можливостях й досліджує умови, при яких вони відповідно розвиваються. Ці міркування ведуть нас до проблеми *свободи* людини” [Там само, с. 93].

Свобода, припускаючи самоврядування, вимагає знання себе. “Мета знання себе, – говорить Маслоу, – ближче до того, що ми називаємо свободою, ніж до переважального самоконтролю” [17, с. 41]. Водночас важливим складником свободи як умови розвитку особистості є свобода пошуку істини, свобода розуму, в тому числі й тоді, коли аналізу підлягає сама особистість. Про це пише, зокрема, американський філософ Дж. Рендел [21], цікавлячись як об’єктивними, так і суб’єктивними передумовами свободи. Найважливішу якість особистості він убачає у її здатності до самокритики, до співвідношення свого життя з вищими ідеалами.

Особистість потребує знання не тільки своїх якостей як таких, але і їх залежності від зовнішніх умов і від власної індивідуальної активності. Як стверджує Е. Фромм, “ні Маркс, ані Фройд не були детерміністами у тому сенсі, що вони нібито вірили в категоричність каузального спричинення. Вони обидва вірили в можливість зміни одного разу вибраного шляху. Вони обидва бачили обґрунтованість цієї можливості у здатності людини усвідомлювати сили, які спонукають її, так би мовити, за її спиною, і таким чином знов віднайти свою свободу” [6, с. 94–95].

На думку прихильника гуманістичної психології британського літератора К. Віл-

сона, остання поставила під питання дарвіністські, фрейдистські, бігевіористські припущення про те, що людина – раб своєї “низької природи” і безпорадна в руках природних сил. Психологія Маслоу, хоча й ґрунтується на спадщині Фрейда та Уотсона, все ж ураховує проігноровану ними оптимістичну сторону людської психіки. “Детерміністські закони нашої “низької природи” діють у своїй сфері; але існують й інші закони. Людська свобода є реальністю, причому реальністю, котра впливає на фізичне, рівно як і на душевне, здоров’я. Коли описані Франклом ув’язнені переставали вірити в можливість свободи, вони хворіли і вмирали... Щоб реалізувати свої можливості, людина повинна вірити у відкрите майбутнє; має бачити щось таке, що заслуговує дії” [29, с. 219].

Гуманістичний підхід до людини, вважає британський філософ Х. Блекхем [11], є одночасно і приписуючим (пропонуючи концепцію людини і стратегію життя), і не приписуючим (оскільки залишає цілі відкритими).

Значення гуманістичної психології, як констатує К. Вілсон у процитованій вище книзі, виходить за рамки психологічної науки. Психологи-гуманісти, із позиції науки, підходять до питання про “вершину людської природи”, поставленого великими романтиками – Блейком, Байроном, Гете, Шиллером та іншими.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Найважливіше значення для розкриття психологічних механізмів становлення особистісної свободи мала розробка Абрамом Маслоу зорієнтованої на вирішення цього завдання *теорії мотивації*. Оскільки основні положення даної теорії подані в російськомовній літературі [1; 3; 4], то підкреслимо тут лише основоположні моменти.

Маслов виділяє п’ять послідовно формувальних рівнів потреб: фізіологічні, в безпеці, у любові, в оцінці і пошані (з боку значущих інших і самого себе) і, нарешті, в самоактуалізації. Дитина не може досягти самоактуалізації, поки її потреби попередніх рівнів не задоволені. Але коли щабель самоактуалізації досягнутий, він може бути збережений і при

неповному задоволенні потреб більш низьких (базових) рівнів.

Чотирьом базовим рівням відповідає *мотивація дефіциту*. Поки дефіцит має місце, людина шукає способу задоволення базових потреб. Але коли дефіцит подоланий, то здорова людина, за Маслоу, першочергово мотивується власною потребою у розвитку і максимальній актуалізації своїх можливостей. Цей імпульс дії поверх базових потреб дослідник називає “метамотивацією” або “*мотивацією Буття*”. На жаль, людей цілком здорових у сенсі Маслоу відносно мало; відповідно, метапотреби не обов’язково розвиваються, коли задоволені базові потреби. До того ж при мотивації Буття, підкреслює П. Сміт, “поведінка є внутрішньо задовольняючою. Ми “робимо свою справу” не в очікуванні певної реакції з боку інших, а просто тому, що цим виявляємо певний поціновуваний нами аспект самих себе” [26, с. 209].

Розглядаючи відкриту наситність метапотреб, К. Вілсон за аналогією із звиканням до наркотиків вводить поняття “позитивного звикання”, яке збагачує особистість, – до музики, до літератури тощо. З іншого боку, буттєвій мотивації відповідає *орієнтація на буттєві цінності* – істину, красу, добро, справедливість і т. ін. Така орієнтація дозволяє подолати багато традиційних дихотомій. “Якщо ви, – пише Маслоу, – здійснюєте роботу, яку любите, і віддані цінності, яка для вас є вищою, то ви себелюбні, наскільки це можливо, й одночасно безкорисливі та альтруїстичні... Ваші кордони розповсюджуються у цьому сенсі далеко за межі вашої особистої сфери інтересів, з тим щоб охопити весь світ. Якщо несправедливість скоюється проти кого-небудь у Болгарії чи Китаї, вона скоюється і проти вас” [19, с. 194–195]¹⁰.

Повному розкриттю можливостей кожного індивіда певною мірою заважає властиве людині подвійне ставлення до буттєвих цінностей (особливо сильне у невротиків). Прикладами тут можуть бути такі дилеми: любов до краси і незручність у її присутності; захоплення людською добротою і роздратування при зустрічі з нею; пошук досконалості і тенденція до її руйнування. Таке подвійне ставлення має місце відносно прояву буттєвих цінностей не тільки в інших людей, а й у самої особистості

¹⁰ Пор. тезу Фромма, згідно з якою “любов до інших і любов до себе не становлять альтернативи. Навпаки, установка на любов до себе буде виявлена в усіх, хто здатний любити інших” [7, с. 4].

стосовно себе. “Ми, – констатує Маслоу, – боїмося нашого найкращого, як і нашого найгіршого, хоча й по-різному” [19, с. 35]. Розуміння цієї базової екзистенційної проблеми покликане допомогти юні і дорослим долучатися до буттєвих цінностей.

Пізнавальним процесам самоактуалізувальних особистостей меншою мірою властиві спотворення через бажання, тривогу, страхи, надії, помилковий оптимізм чи песимізм. Як зауважує Маслоу, буттєвим цінностям відповідає буттєве, безоцінне пізнання, котре охоплює радість пізнання вищих цінностей. Такого плану пізнання взаємодіє із звичним, що містить оцінку, планування, ухвалення рішень.

Загалом Маслоу розглядає зв'язок буттєвого пізнання із цілісністю особистості, підвищення котрої залежить від взаємопосередкування зі світом, який вона його сприймає. Більш розвиненим особам стає доступним більш високий сенс.

Таким чином, для САО характерні чітко визначені особливості свідомості. Але при цьому, по-перше, цілісній особистості властива певна єдність свідомого і несвідомого; по-друге, специфіка зачіпає і саму сферу несвідомого. Ми поступово зрозуміли, аргументує своє бачення Маслоу, що не можна бути тільки раціональним, науковим, логічним і т. п.; потрібна гармонія свідомого і несвідомого. Недоречно оголошувати несвідому сторону людської природи завчасно хворою. “Так спочатку думав Фрейд, але ми тепер навчаємося іншому” [19, с. 91]. У зв'язку з цим він говорить про “здорове несвідоме, здорові регресії, здорові інстинкти, здорову нераціональність і здорову інтуїцію” [Там само, с. 163]. Водночас він виступає проти антираціоналізму та антиінтелектуалізму, характеризуючи інтелект як могутню інтегруючу силу.

Значну (набагато більшу, ніж в інших людей) роль у житті САО відіграє так званий піковий досвід (peak experience, в іншому перекладі – “межові переживання”¹¹). Маслоу характеризує цей досвід як захоплення, екстаз, “океанічне відчуття”, відчуття безмежного горизонту, відкритого погляду.

Піковий досвід за потреби короткий (більшого людина б не витримала). Але саме гостра емоція відкриває дорогу спокійному щастю (так званому плато-досвіду), для якого характерне ясне усвідомлення вищих ціннос-

тей (буттєве пізнання, про яке мовилося вище). Такого екзистенційного рівня досвід, наголошує Маслоу, не можна купити, гарантувати чи навіть шукати. Радість повинна бути сюрпризом. Однак можна створити умови, за яких піковий досвід більш вірогідний. Причому досвід цей вільний від яких-небудь догматичних установок відносно того, що є нормальним, “правильним”. В такі моменти, особа забуває про себе і водночас стає вільнішою від впливу інших людей, у неї зникають страхи, зменшуються захисти і гальмування; вона всеціло віддана Буттю і не керується мотивацією дефіциту.

ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ ЯК ВИЩІЙ РІВЕНЬ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

Піковий досвід і плато-досвід вкрай важливі для так званих трансцендерів (у перекладі Д.О. Леонтєва [3] – “трансцендентів”), яких Маслоу відрізняє від “просто здорових самоактуалізаційних осіб”. Він визначає характерні особливості трансцендерів (неодноразово обмовляючись при цьому, що стосовно цілої низки таких особливостей він не має конкретних емпіричних даних й указує їх, керуючись інтуїцією і загальнотеоретичними міркуваннями).

Отже, перерахуємо згадані особливості.

1. Піковий досвід і плато-досвід стають для трансцендерів найважливішими цінностями.

2. Трансцендери легко, природно, навіть не усвідомлюючи цього, говорять на мові Буття, мові поетів, містиків, провидців, глибоко релігійних людей – узагалі тих, хто живе під знаком вічності. Тому вони краще розуміють іносказання, риторичні фігури, парадокси, музику, загалом мистецтво, досягають більшого успіху в невербальному спілкуванні та ін.

3. Вони бачать у всіх речах сакральну сторону, не відмовляючись у той же час розглядати їх на практичному, повсякденному рівні. Вони можуть за покликом власної волі переходити до сакрального, співвіднесеного з вічністю сприйняття всього, що оточує їх.

4. Найважливішими мотивуючими чинниками для них є буттєві цінності – такі, як досконалість, істина, краса, добро, цілісність, подолання дихотомій.

5. Вони якимсь чином упізнають один одного і вже при першій зустрічі майже миттєво досягають взаєморозуміння і близькості, так

¹¹ Тепер я вважаю якнайкращим російським еквівалентом даного терміну “вершинні переживання”. (Прим.2006 р.).

що можуть звертатися між собою не тільки на вербальному, а й на невербальному рівні.

6. Вони більше за інших чуйні до краси.

7. Порівняно із “просто здоровими САО” вони виявляють більш цілісне відношення до світу. Якщо звична людина здатна дійти роздумів про важливість братства людей, або про те, що право вести війну – прояв дурнотяпства чи незрілості, то трансцендери приходять до таких думок набагато більш легко і природно. Навпаки, їм потрібне зусилля, щоб розміркувати “нормально” (фактично – дурним або незрілим чином), хоча вони й здатні на це.

8. У трансцендерів підвищена характерна для САО взагалі тенденція до синергії (гармонійної взаємодії)¹² – як до внутрішньопсихічної, так і до міжособистісної. Вони долають змагальність, ставлення до взаємодії з партнерами за принципом гри з нульовою сумою (тобто уникають ситуацій, коли один виграє, то інший програє).

9. Вони більшою мірою і легше, ніж інші, виходять за межі свого “Я”, долають самототожність.

10. Вони здатні не тільки до любові (що взагалі характерно для САО), а щонайважливіше – до благоговіння, ближче до божественного, до святості у середньовічному сенсі.

11. Трансцендери набагато більше за навколишніх і “просто здорових САО” схильні до відкриттів, новаторства, схильні швидше добре і якісно виконувати ту роботу, яка має бути зроблена. Прозріння трансцендерів дозволяють ясніше побачити буттєві цінності, ідеал, досконалість, те, що могло б бути і чому саме було б слід бути.

12. “У мене є неясне враження, – пише Маслоу, – що трансцендери менш “щасливі”, ніж здорові особистості, котрі йдуть шляхом самоактуалізації. Вони, звісно, можуть переживати більший екстаз, більше захоплення і більше “щастя” (це дуже слабе слово), ніж щасливі і здорові люди. Але в мене іноді виникає думка, що вони такою ж і, можливо, більшою мірою схильні до якогось космічного чи буттєвого смутку з приводу дурості людей, їх дій проти самих себе, їхньої сліпоти, їх жорстокості один до одного, їхньої короткозорості. Це виникає, мабуть, із контрасту між тим, що існує насправді, та ідеальним світом, який

трансцендери можуть бачити так легко й так живо і який сутнісно легко досяжний” [19, с. 288]. Водночас трансцендери оптимістичні у своєму ставленні до достатньо тривалих відрізків життєвого шляху.

13. Із суперечностями, пов’язаними зі своєю елітарністю, своїм переважанням над іншими людьми трансцендери справляються легше, ніж просто здорові САО. Цим вони зобов’язані своїй здатності з більшою легкістю жити одночасно і у звичному (дефіцитарному), і в буттєвому світі.

14. Маслоу припускає наявність у трансцендерів позитивної кореляції (на відміну від більш звичної негативної) між зростанням знання, з одного боку, й утаємниченням та благоговінням – з іншого.

15. Трансцендери менше бояться прославитися диваками, ніж інші САО, і тому більше схильні до творчості, котра іноді, як відомо, має вигляд дивацтва.

16. Краще розуміючи неминучість зла у філософському смислі слова, трансцендери одночасно відчують великий жаль до його носіїв і більш непохитні у боротьбі з ним.

17. Вони більше за інших схильні вважати себе *носіями таланту, інструментами* надособистого, тимчасовими хранителями більшого інтелекту, вміння, лідерства, ефективності.

18. Вони виявляють також підвищену спроможність до глибокої духовності або релігійності – будь то в теїстичному чи нетеїстичному сенсі. У зв’язку з цим Маслоу помічає (спираючись на широке розуміння релігійності), що деякі атеїсти набагато релігійніші, аніж окремі священики.

19. Просто здорові САО – це сильні індивідуальності, люди, котрі знають, хто вони такі, куди рухаються, чого хочуть, тобто ті, що адекватно й успішно використовують свої можливості, свою справжню (психодуховну) природу. Трансцендери володіють усім цим, але водночас виходять за рамки свого “Я”, самоідентичності й самоактуалізації.

20. Завдяки більш легкому сприйняттю буттєвого світу трансцендери більшою мірою, ніж інші, здатні переживати почуття зачарування подібно дітям, заморожено спостерігаючи падіння крапельок дощу з карниза, рух гусениці, кольори, що переливаються в калюжі та ін.¹³

¹² Докладніше про поняття синергії див. нижче.

¹³ Пор. головну ідею педагогічної теорії Джона Дьюї – “дати можливість дитині стати ефективним дорослим і в той же час зробити дорослих більш схожими на дітей” (цитуємо за викладом Р. Кінга [14, с. 29]).

21. Завдяки прихильності до буттєвого пізнання трансцендери (на відміну від прагматичних “просто здорових САО”) схильні сприймати навколишні явища як більш потаємні, більш досконалі, більшою мірою відповідні тому, що повинно бути. Тому вони обережні у своїх діях, побоюючись порушити те, що добре в існуючому вигляді.

22. Цілісність відчуттів, “постамбівалентність”, властива САО взагалі, особливо характерна для трансцендерів, котрі схильні до внутрішньо безконфліктної любові “від щирого серця” на відміну від більш звичної суміші любові і ненависті.

23. Впродовж століть містики і трансцендери віддавали перевагу простоті й уникали розкоші, привілеїв, величання і власності.

24. Для трансцендерів (за враженнями Маслоу) звичною є екоморфна конституція (за Шелдоном), тоді як інші САО більш схильні бути мезоморфами.

Цікаве спостереження Маслоу полягає в тому, що він знайшов стільки ж трансцендерів серед бізнесменів, менеджерів, педагогів, політиків, як і серед релігійних діячів, поетів, інтелектуалів, музикантів – узагалі тих, серед кого природно їх шукати й справді знаходити.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

Не обмежуючись пізнанням людини, представники гуманістичної психології приділяють велику увагу застосуванню своїх ідей у різних сферах суспільної практики – у психотерапії, навчанні, професійній консультації, менеджменті та ін. При цьому перевага віддається “допомогальній моделі”: треба допомогти особистості в самоактуалізації, а зовсім не переробляти її. “Якщо ми хочемо, – пише Маслоу, – бути помічниками, консультантами, вчителями, керівниками або психотерапевтами, треба прийняти особистість і допомогти їй зрозуміти, якого саме типу особистістю вона вже є” [19, с. 189]. Потрібно далі допомогти їй бути більш повною мірою тією, якою вона вже є, якнайповніше реалізувати те, що в ній закладено потенційно. Психотерапевт, зокрема, повинен допомогти пацієнту відкрити, чого той хоче сам, що добре для нього, пацієнта, а не для самого психотерапевта.

Ці вимоги, на жаль, дотримуються рідко. Так, наприклад, зауважує Маслоу, багато профконсультантів не мають поняття про можли-

ві цілі людського існування, про те, що потрібно для щастя. Єдине, що враховує такий консультант, – це запит суспільства на авіаційних інженерів або на зубних лікарів. Тим часом очевидно, що треба йти шляхом ідентифікації особистості і встановлення на цьому підґрунті відповідного для неї заняття. Лише коли це зроблено, можна успішно використовувати технологічну освіту.

Вимогу прийняття особистості пацієнта, вихованця, учня обґрунтовує також К. Роджерс, керуючись згадуваною вище “філософією міжособистісних стосунків” і спираючись на поняття конгруентності. Особистість, за концепцією цього вченого, конгруентна, якщо її “Я” (самозвеличення, self) у даний момент актуалізовано. Якщо те, що переживає індивід, відповідає тому, що йому належить пройти, то конгруентність забезпечена і світ сприймається ним правильно. У разі невідповідності спрацьовують механізми психічного захисту, що приводять до спотвореного сприйняття особою світу. Звідси постає важливість функції психотерапевта або педагога, котра полягає у встановленні індивідуалізованої норми (того, що належить прожити конкретній людині), й обов’язковість безумовно позитивного ставлення до наступника.

Свій підхід Роджерс називає: “person-centered approach”, тобто “підхід, центрований на людині (особистості)”. Цей термін охоплює раніше використовувані ним поняття: “недирективне консультування”, “центрована на клієнті терапія”, “центрована на учневі навчання”, “центроване на групі керівництво”. Він вважає доведеним, що вчитель, емпатійно розуміючий учня і смисл шкільного доквілля для нього, досягає більшого ефекту, ніж звичайний учитель. Підхід, за якого педагоги поділяться своєю владою і довіряють вихованцям, надаючи їм можливість вибору, веде до більш швидкого та результативного навчання.

Із позицій, близьких до Маслоу і Роджерса, аналізує педагогічні проблеми Р. Строрфен [28]. Якщо ми хочемо, стверджує він, уникнути самообману та інтелектуальної нечесності, то етичне виховання повинне встановлювати атмосферу, імовірно вільнішу від конвенційних обмежень. Взаємна повага і розуміння у групі є тут обов’язковими передумовами. Вчений звертає також увагу на те, що нереалістичні моральні вимоги, що накладаються чи то ззовні, чи то самою особистістю, приводять до невдач, розчарувань й у підсумку

– або до цинізму, або до зумовленого відчуття провини відступу в напрямку самообману та відходу від відповідальності під приводом “слабкої волі”.

Акцент на прийнятті особистості вихованця і забезпеченні сприятливого психологічного клімату не означає зневаги до цінностей, якими має керуватися психотерапевт, консультант чи педагог. Маслоу пише, що виховання¹⁴ “повинне навчати тому, як зростати і в якому напрямку, що добре і що погане, що бажане і що небажане, що вибирати і чого не потрібно вибирати” [19, с. 178–179]. Але при цьому, як істотна складова виховання, важливим є навчання власної ідентичності. Якщо виховання не забезпечує цього, то воно безпорадне.

Узагальненою гуманістичною метою виховання за Маслоу, є самоактуалізація особистості, себто той стан, коли вона стає “повністю людською”, принаймні наскільки це можливо для конкретного індивіда. Подібно цьому, як відзначає К. Вілсон [29], психотерапію слушно розглядати як процес заохочення пацієнта до пошуку придатного самообразу – того, який відповідав би щонайвищому рівню саморуку і здатності до творчості. Вілсон посилається на факти роботи психологів з ув’язненими – злісними злочинцями. Коли в них починають бачити інтелектуальних людей, спроможних змінити своє життя, то в них відкриваються несподівані резерви творчості.

А. Маслоу підкреслює надважливу роль, яку покликане відігравати в досягненні гуманістичних цілей художнє виховання, здійснюване засобами музики, образотворчого мистецтва, танців і ритму. Не слід дивитися на цей освітній сегмент шкільної програми як на прикрасу чи розкіш. Адже досвід художнього виховання здатний слугувати моделлю, з допомогою якої можна б було позбавити решту складників програми від характерних вад – свободи від цінностей, або нейтралітету стосовно них. Відзначаючи, що “цінностям у наших школах сьогодні не учать”, цей талановитий дослідник коментує наведений факт дещо несподіваним чином: “Можливо, це добре при обтяжливому недоліку справжньої філософії і належним чином підготовлених учителів” [19, с. 185]. З тієї ж причини добре, що не здійснюється статеве виховання (за від-

сутності компетентних у цій сфері педагогів).

К. Роджерс висловлює наступні міркування з приводу того, “якою могла б бути освіта в майбутньому, якби ми використовували різноманітні знання, якими володіємо вже сьогодні” [22, с. 202]. Щонайперше має бути створений клімат довір’я, у якому б допитливість, природне прагнення до навчання плекалися і посилювалися, а учні знаходили радість в інтелектуальних відкриттях. Завдяки цьому вони будуть схильні навчатися впродовж усього свого життя. Крім того, учні, викладачі й адміністратори повинні вільно брати участь в ухваленні рішень, що стосуються всіх сторін навчального процесу. Слід розвивати відчуття спільності, завдяки якому деструктивне суперництво поступилося б місцем співпраці, взаємній пошані і взаємодопомозі. До того ж школа має бути місцем, де учні мають нагоду розвивати впевненість у собі, самоповагу і все більше відкривати у самих собі джерело цінностей і можливості творення гідного життя. При цьому Роджерс звертає увагу на наявність ноу-хау для досягнення будь-якої із названих цілей. Неясно інше: “чи здійснимо ми за канонами культури вибір, який дозволить досягнути їх” [22, с. 203].

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

Гуманістичне виховання, формування відкритого, неупередженого погляду на світ важливе в соціальному плані. Якщо ми, пише Маслоу, приймаємо як найважливішу мету освіти пробудження і втілення у життя буттєвих цінностей (а це просто-на-просто інший аспект самоактуалізації), то відкривається шлях до нового виду цивілізації. “Рух до психічного здоров’я – це також поступ до духовного світу і до соціальної гармонії” [19, с. 195].

А. Маслоу, на наш погляд, вдало скористався введеним Рут Бенедікт поняттям *синергії*. Високою синергією володіє таке суспільство, у якому соціальні інститути орієнтовані на подолання протилежності себелюбства та альтруїзму. В синергійному, або, як ще його називає цей дослідник, емпсихічному¹⁵ соціумі спрацьовує добродієвість, тому всі громадяни

¹⁴ В оригіналі – “education”. У російському перекладі книги Маслоу використано термін “освіта” – див.: Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – М., 1999. – С. 175. (Прим. 2006 р.).

¹⁵ Нагадаємо, що грецьке коріння “ев” означає “хороший”.

можуть досягнути високого рівня самозадоволення, не обмежуючи при цьому нічиєї свободи.

Лідерство у синергійному суспільстві відокремлено від привілеїв, експлуатації, глумління, влади над іншими людьми. Долається бюрократизм і дуже жорстка професіоналізація. Хіба класна кімната, запитує Маслоу, – це єдине чи найкраще місце, де можна отримати освіту? Хіба будь-яка мати поступається окремому дитячому психологу? Тільки якщо ми пам'ятатимемо, як легко технолог може стати фахівцем із засобів, котрий забуває про цілі, то зможемо скористатися послугами технологів, не будучи, проте, ними підкорені.

Легко бачити, що синергійне суспільство, описуване Маслоу, дуже нагадує комуністичне, тобто те, яке його уявляв собі Карл Маркс. Однак, принаймні на відміну від марксистів, Маслоу вважає, що таке суспільство повинно постати природно із сучасного. Шлях до цього пролягає через стимулювання становлення самоактуалізованих особистостей та їх соціальну активність.

Класична економічна теорія, переконаний Маслоу, заснована на неадекватній теорії людської мотивації. Ця теорія може бути революційним чином перетворена на основі визнання реальності вершинних людських потреб, охоплюючи й імпульс до самоактуалізації і любов до вищих цінностей. При такому підході говорити про “платню” тільки у термінах грошей – безглуздо. За гроші можна купити можливість на задоволення потреб низьких рівнів. Але коли вони задоволені, люди мотивуються тільки вищими видами винагороди (такими, як гідність, пошана, змога самоактуалізації й отримання завершених цінностей – істини, краси, ефективності, справедливості, досконалості тощо).

Відродно констатувати, що Маслоу розробив *концепцію емпіричного менеджменту*, яка припускає існування вищих потреб в усіх працівників. Ефективність бізнесу і визнання “високих обріїв людської природи” не є несумісними. Навпаки, вищі рівні ефективності можуть бути досягнуті тільки при повному врахуванні потреби в самоактуалізації, потенційно присутній в особистісному світі кожної людини.

Самоактуалізація здійснює істотний вплив також і на політичну свідомість і громадянську поведінку. Треба, – пише Е. Беккер, – виховувати громадянина, котрий сприймає світ з мінімально можливими фрустрацією, спо-

твореннями, узалежненнями. Нехай дитина навчається, діючи, розвиваючи свої сили, сприйняття, можливості, нехай експериментує і перемагає свої фрустрації і проблеми. Тоді вона буде схильна бачити речі і людей такими, які вони є, насправді, а не такими, якими хоче чи, навпаки, боїться сприймати. У цьому разі і своїх лідерів вона сприйматиме адекватно, а не як проєкцію власних надій і страхів. Більше того, всупереч нав'язаній думці, справжня сила – не у здатності панувати і пригнічувати інших, а в умінні зважати на реальність, долати суперечності й парадокси. “Історія щодня вчить нас тому, що природа не поважає спотвореного сприйняття реальності, навіть одностайного” [10, с. 177].

Значну увагу соціальним аспектам і результатам особистісного зростання приділяє Роджерс, дотримуючись при цьому оптимістичних поглядів. Він пише: “Вітри наукових, соціальних, культурних змін дмуть сильно. Вони введуть нас у новий світ, світ завтрашнього дня. Центральне місце в ньому займуть особистості – особистості завтрашнього дня, – яких я описав” [22, с. 356]. І є підстави засвідчити факт, що все більше людей, котрі дотримуються “центрованого на особистості” підходу до життя, приходять у школи, в політичне повсякдення, в організації, а також встановлюють альтернативні стилі життя. Вони керуються в своїй життєдіяльності новими цінностями й утворюють собою зростаючий фермент соціальних змін. “Майже в кожній сфері відбувається тиха революція. Вона обіцяє просунути нас до більш людяного, більш особистісно зорієнтованого світу” [Там само, с. 290].

Водночас Роджерс визнає наявність серйозних перешкод на цьому шляху. Деякі з них, віднесені до сфери ідеології, він позначає з допомогою характерних гасел. Ось вони: “Держава понад усе”, “Традиція понад усе”, “Інтелект понад усе”, “Людину треба формувати”, “Статус-кво – назавжди”, “Наша правда – єдина”. Й насамкінець не менш важливе: у процесі того, як “завтрашні особистості” ставатимуть помітнішими, опір і ворожість з боку носіїв названих стереотипів зростатимуть.

ВИСНОВКИ

1. Як впливає з вищевикладеного, психологами-гуманістами здійснений видатний прорив у двох напрямках: по-перше, в річищі

долучення до сфери наукового знання високих проявів людського духу, що неймовірно важко підлягають раціональному аналізу; по-друге, в руслі задіяння напрацювань психологічної науки до постановки і розв'язання кардинальних проблем, котрі постали перед людством.

2. Не можна не переживати почуттів жалю і сорому, згадуючи про те, яке свого часу було відношення до гуманістичної психології в СРСР: праці її представників не видавалися (якщо не зважати окремих фрагментів), а в рецензіях та оглядах поблажливо фіксувалися варті уваги результати, отримані не дивлячись на "буржуазну обмеженість" психологів-гуманістів, котрі нібито ігнорують соціальні передумови вільного розвитку особистості. Нині всім ясно, хто насправді проявляв обмеженість. У дійсності саме психологам-гуманістам вдалося уникнути крайнощів, коли дуже великі надії в досягненні високого особистісного розвитку покладають чи то на переоблаштування суспільства (що характерно для марксистів), чи то на етичне самовдосконалення (що типове для релігійного світогляду). З позицій гуманістичної психології, гуманізація соціальних інститутів та особистісне зростання – це процеси, котрі взаємно зумовлюють один одного.

3. Стосовно реальних слабкостей гуманістичної психології, то вони багато в чому є продовженням її достоїнств. Тут слід сказати про недостатньо чітке відмежування психології від етики і філософії, емпірично підтверджених знань від інтуїтивних прозрінь; про занадто "рожевий" образ людини, недостатній (на відміну від надмірного у психоаналізі) увазі до суперечностей, дисгармоній, пограничних із патологією станів, характерних, як відомо, для багатьох творчих, у тому числі й видатних, особистостей; про недооцінку (на відміну від підвищеного піклування з боку екзистенціалістів) трагічних аспектів людського буття.

4. Втім, важливий резерв подолання зазначених слабкостей пов'язаний із принциповою відвертістю гуманістичної психології, із готовністю її провідних представників до творчого освоєння результатів, досягнутих у рамках інших напрямів психологічної науки. Характерний у цьому відношенні наступний вислів Маслоу: "Я фрейдист, і я бігевіорист, і я гуманіст, і я розробляю те, що може бути назване четвертою психологією трансцендування" [19, с. 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анциферова Л.И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрагама Маслоу // *Вопр. психологии.* – 1973. – № 4. – С. 173–180.
2. Крипнер С, де Каовало Р. Проблема метода в гуманистической психологии // *Психол. журн.* – 1993. – Т 14, № 2. – С. 113–126.
3. Леонтьев Д.А. Развитие идеи самоактуализации в работах А. Маслоу // *Вопросы психологии.* – 1987. – № 3. – С. 150–158.
4. Москвичев С.Г. Проблема мотивации в психологических исследованиях. – К.: Наукова думка, 1975. – 144 с.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
6. Фромм Э. Духовная сущность человека. Способность к добру и злу. Гл. 6. Свобода, детерминизм, альтернативность // *Философские науки.* – 1990. – № 8. – С. 85–95.
7. Фромм Э. Искусство любви (Исследование природы любви). – Вып. 2. – М.: Знание, 1991. – 64 с.
8. Allport, G.W. *Pattern and Growth in Personality.* – New York: Holt, Rinehart & Winston, 1961. – XIV, 593 p.
9. Becker, E. *Beyond Alienation: A Philosophy of Education for the Crisis of Democracy.* – New York: Braziller, 1969. – XIV, 305 p.
10. Becker, E. *The Birth and Death of Meaning: An Interdisciplinary Perspective on the Problem of Man.* – Harmondsworth: Penguin Books, 1972. – 230 p.
11. Blackham, H.J. A definition of humanism // *The Humanist Alternative / Ed. by P. Kurtz.* – L.: Pemberton Books, 1973. – P. 35–37.
12. Goble, F.G. *The Third Force: The Psychology of A. Maslow. A Revolutionary New View of Man.* – New York: Pocket Books, 1972. – XIV, 208 p.
13. Hjelle, L.A. & Ziegler, D.J. *Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications.* – Auckland etc.: McGraw-Hill, 1981. – XVIII, 494 p.
14. King, R. *The Party of Eros: Radical Social Thought and the Realm of Freedom.* – Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, 1972. – 227 p.
15. Kurtz, P. Humanism and the moral revolution // *The Humanist Alternative / Ed. by P. Kurtz.* – L.: Pemberton Books, 1973. – P. 49–55.
16. Loevinger, J. On the self and predicting behavior // *Personality and the Prediction of Behavior / Ed by R.A. Zucker et al.* – Orlando etc.: Academic Press, 1984. – P. 43–68.
17. Maslow, A.H. *The Psychology of Science. A Reconnassance.* – New York; L.: Harper & Row, 1966. – XX, 168 p.
18. Maslow, A.H. *Toward a Psychology of Being.* – New York etc.: Van Nostrand Reinhold Co., 1968. – XVI, 240 p.
19. Maslow, A.H. *The Farther Reaches of Human Nature.* – New York: Viking Press, 1971. – XI, 423 p.
20. Oatley, K. The self with others: the person and the interpersonal context in the approaches of C R. Rogers and R. D. Laing // *Personality: Theory, Measurement and Research / Ed. by F. Fransella.* – L.: Methuen, 1981. – P. 191–207.

21. *Randall, J.H.* What is the temper of humanism // *The Humanist Alternative* / Ed. by P. Kurtz. – L.: Pemberton Books, 1973. – P. 58–61.

22. *Rogers, C.R.* *A Way of Being*. – Boston: Houghton Mifflin, 1980. – X, 395 p.

23. *Rogers, C.R.* *On Personal Power*. – L.: Constable, 1985. – XIII, 305 p.

24. *Schultz, D.P.* *Growth Psychology: Models of the Healthy Personality*. – New York etc.: Van Nostrand Reinhold Co., 1977. – VII, 151 p.

25. *Skinner, B.F.* *Beyond Freedom and Dignity*. – New York: Knopf, 1971. – 215 p.

26. *Smith, P.B.* *Research into humanistic personality theories* // *Personality: Theory, Measurement and Research* / Ed. by F. Fransella. – L.: Methuen, 1981. – P. 208–221.

27. *Staub, E.* *The nature and study of human personality* // *Personality: Basic Aspects and Current Research* / Ed. by E. Staub. – Englewood Cliffs: Prentice–Hall, 1980. – P. 1–84.

28. *Straughan, R.* *Judgement and action in moral education* // *Philosophical Issues in Moral Education and Development*. – Philadelphia: Open University Press, 1988. – P. 6–16.

29. *Wilson, C.* *New Pathways in Psychology: Maslow and Post–Freudian Revolution*. – L.: Gollanz., 1972. – 288 p.

СПИСОК ДОДАТКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Грининг Г. История и задачи гуманистической психологии // *Вопросы психологии*. – 1988. – № 4. – С. 161–166.

Гуманістична психологія: Антологія: [навч. пос.] у 3-х т. / упоряд. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2001. – Том 1: Гуманістичні підходи у західній психології ХХ ст. – 252 с.

Гуманістична психологія: Антологія: [навч. пос.] у 3-х т. / упоряд. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2001. – Том 2: Психологія і духовність: (світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології). – 2005. – 279 с.

Фурман А.В. *Идея і зміст професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман*. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.

Маслоу А. *Самоактуалізація личности и образование*. – К.: Донецк: Ин-т психологии АПН Украины, 1994. – 52 с.

Орлов А.Б. *Перспективы гуманизации обучения* // *Вопросы психологии*. – 1988. – № 6. – С. 142–146.

Орлов А.Б., Хазанова М.А. *Феномены эмпатии и конгруэнтности* // *Вопросы психологии*. – 1993. – № 4. – С. 68–73.

Роджерс К.Р. *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. – М.: Универс, 1994. – 480 с.

Роджерс Н. *Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств* // *Вопросы психологии*. – 1995. – № 1. – С. 132–139.

Родыгин Е.Р., Шерстюк А.Я. *Гуманистическая психология: теория и способы практического использования*. – К.: Ин-т психологии АПН Украины, 1994. – 50 с.

Фромм Э. *Иметь или быть?* – М.: Прогресс, 1986. – 238 с.

Фромм Э. *Психоанализ и этика*. – М.: Республика, 1993. – 415 с.

Шостром Э. *Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор*. – М.: Дубль-В, 1994. – 128 с.

Humanistic Psychology: New Frontiers / Ed. by D.D. Nevill. – New York: Gardner Press, 1977. – XII, 230 p.

Rogers, C.R. *Freedom to Learn for the 80's*. – Columbus etc.: Charles E. Merrill, 1983. – VIII, 312 p.

Shaffer, J. B. P. *Humanistic Psychology*. – Englewood Cliffs: Prentice–Hall, 1978. – X, 198 p.

REFERENCES

1. Ancifjerova L.I. *Psihologija samoaktualizirujuschjejsja lichnosti v rabotah Abragama Maslow* // *Vopr. psihologii*. – 1973. – № 4. – S. 173–180 [In Russian].

2. Kripnjer S, dje Kaovalo R. *Probljema mjetoda v gumanistichjeskoj psihologii* // *Psihol. zhurn.* – 1993. – T. 14, № 2. – S. 113–126 [In Russian].

3. Ljeont'jev D.A. *Razvitije idjei samoaktualizacii v rabotah A. Maslow* // *Voprosy psihologii*. – 1987. – № 3. – S. 150–158 [In Russian].

4. Mosquichjev S.G. *Probljema motivacii v psihologichjeskih issledovanijah*. – K.: Naukova dumka, 1975. – 144 s. [In Russian].

5. Frankl V. *Chjelovjek v poiskah smysla*. – M.: Progress, 1990. – 368 s. [In Russian].

6. Fromm E. *Duhovnaja suschnost' chjelovjeka. Sposobnost' k dobru i zlu. Gl. 6. Svoboda, djetjermizim, al'tjernativnost' // Filozofskije nauki*. – 1990. – № 8. – S. 85–95 [In Russian].

7. Fromm E. *Iskusstvo ljubvi (Issledovanije prirody ljubvi)*. – Vyp. 2. – M.: Znaniye, 1991. – 64 s. [In Russian].

8. Allport, G.W. *Pattern and Growth in Personality*. – New York: Holt, Rinehart & Winston, 1961. – XIV, 593 p. [In English].

9. Becker, E. *Beyond Alienation: A Philosophy of Education for the Crisis of Democracy*. – New York: Braziller, 1969. – XIV, 305 p. [In English].

10. Becker, E. *The Birth and Death of Meaning: An Interdisciplinary Perspective on the Problem of Man*. – Harmondsworth: Penguin Books, 1972. – 230 p. [In English].

11. Blackham, H.J. *A definition of humanism* // *The Humanist Alternative* / Ed. by P. Kurtz/ – L.: Pemberton Books, 1973. – P. 35–37 [In English].

12. Goble, F.G. *The Third Force: The Psychology of A. Maslow. A Revolutionary New View of Man*. – New York: Pocket Books, 1972. – XIV, 208 p. [In English].

13. Hjelle, L.A. & Ziegler, D.J. *Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications*. – Auckland etc.: McGraw–Hill, 1981. – XVIII, 494 p. [In English].

14. King, R. *The Party of Eros: Radical Social Thought and the Realm of Freedom*. – Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, 1972. – 227 p. [In English].

15. Kurtz, P. *Humanism and the moral revolution* // *The Humanist Alternative* / Ed. by P. Kurtz. – L.: Pemberton Books, 1973. – P. 49–55 [In English].

16. Loevinger, J. *On the self and predicting behavior* // *Personality and the Prediction of Behavior* / Ed by R.A.

Zucker et al. – Orlando etc.: Academic Press, 1984. – P. 43–68 [In English].

17. Maslow, A.H. The Psychology of Science. A Reconnaissance. – New York; L.: Harper & Row, 1966. – XX, 168 p. [In English].

18. Maslow, A.H. Toward a Psychology of Being. – New York etc.: Van Nostrand Reinhold Co., 1968. – XVI, 240 p. [In English].

19. Maslow, A.H. The Farther Reaches of Human Nature. – New York: Viking Press, 1971. – XI, 423 p. [In English].

20. Oatley, K. The self with others: the person and the interpersonal context in the approaches of C R. Rogers and R. D. Laing // Personality: Theory, Measurement and Research / Ed. by F. Fransella. – L.: Methuen, 1981. – P. 191–207 [In English].

21. Randall, J.H. What is the temper of humanism // The Humanist Alternative / Ed. by P. Kurtz. – L.: Pemberton Books, 1973. – P. 58–61 [In English].

22. Rogers, C.R. A Way of Being. – Boston: Houghton Mifflin, 1980. – X, 395 p. [In English].

23. Rogers, C.R. On Personal Power. – L.: Constable, 1985. – XIII, 305 p. [In English].

24. Schultz, D.P. Growth Psychology: Models of the Healthy Personality. – New York etc.: Van Nostrand Reinhold Co., 1977. – VII, 151 p. [In English].

25. Skinner, B.F. Beyond Freedom and Dignity. – New York: Knopf, 1971. – 215 p. [In English].

26. Smith, P.B. Research into humanistic personality theories // Personality: Theory, Measurement and Research / Ed. by F. Fransella. – L.: Methuen, 1981. – P. 208–221 [In English].

27. Staub, E. The nature and study of human personality // Personality: Basic Aspects and Current Research / Ed. by E. Staub. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1980. – P. 1–84 [In English].

28. Straughan, R. Judgement and action in moral education // Philosophical Issues in Moral Education and Development. – Philadelphia: Open University Press, 1988. – P. 6–16 [In English].

29. Wilson, C. New Pathways in Psychology: Maslow and Post-Freudian Revolution. – L.: Gollanz., 1972. – 288 p. [In English].

АНОТАЦІЯ

Балл Георгій Олексійович.

Концепція самоактуалізації особистості в гуманістичній психології.

Вдослідженні на основі рефлексивного аналізу праць А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта, В. Франкла, Е. Фромма, Д. Шульца та інших представників гуманістичної психології розкривається зміст і значення-сміслові інваріанти найважливішого для неї уявлення-поняття *особистості, котра самоактуалізується*. Примітною особливістю висвітлюваної концепції є те, що смислопонятійні горизонти цього уявлення виявляють, утверджують та уконкретнюють оптимістичний погляд на людську природу, збагачуючи світ сучасної психології двома вимірами існування: а) системою наукових знань про резерви і можливості

високих проявів людського духу та особистісного зростання і б) широким задіянням напрацювань психологічної науки до постановки і розв'язання доленосних для збереження й сталого розвитку людства проблем, у тому числі для запобігання, підтримки й відновлення психічного здоров'я громадян. Описуються зовнішні умови і внутрішні чинники та психологічні механізми самоактуалізації, характеризуються риси-якості душевно здорової особистості, обґрунтовується трансценденція як вищий рівень розвиткового функціонування самоактуалізації, а також обговорюються філософські, соціальні і педагогічні аспекти, переваги та обмеження, реальні здобутки і перспективи вдосконалення даної концепції.

Ключові слова: гуманістична психологія, особистість, самоактуалізація, психічне здоров'я, особистісне зростання, риси-якості особистості, повнофункціональна особистість, психологічний клімат, психологічні механізми самоактуалізації, мотивація дефіциту, буттєві цінності, трансценденція, піковий досвід, синергія, прийняття особистості, емпіричний менеджмент.

АННОТАЦИЯ

Балл Георгий Алексеевич.

Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии.

В исследовании на основе рефлексивного анализа трудов А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта, В. Франкла, Е. Фромма, Д. Шульца и других представителей гуманистической психологии раскрывается содержание и существенные смысловые инварианты самого важного для нее представления-понятия *самоактуализирующейся личности*. Примечательной особенностью освещаемой концепции является то, что смыслопонятийные горизонты этого представления выявляют, утверждают и укореняют оптимистический взгляд на человеческую природу, обогащая мир современной психологии двумя измерениями существования: а) системой научных знаний о резервах и возможностях высоких проявлений человеческого духа и личностного роста и б) широким задействованием разработок психологической науки в постановке и решении судьбоносного для сохранения и устойчивого развития человечества проблем, в том числе для предотвращения, поддержки и возобновления психического здоровья граждан. Описываются внешние условия и внутренние факторы и психологические механизмы самоактуализации, характеризуются черты-качества душевно здоровой личности, обосновывается трансценденция как высший уровень развивающегося функционирования самоактуализации, а также обсуждаются философские, социальные и педагогические аспекты, преимущества и ограничения, реальные достижения и перспективы совершенствования данной концепции.

Ключевые слова: гуманистическая психология, личность, самоактуализация, психическое здоровье, личностный рост, черты-качества личности, полнофункциональная личность, психологический климат, психологические механизмы самоактуализации, мотивы

вація дефіцита, бытийные ценности, трансценденция, пиковый опыт, синергия, принятие личности, экзистенциальный менеджмент.

ANNOTATION

Ball Heorhiy.

Concept of self-actualization of personality in humanistic psychology.

In the research, based on the reflexive analysis of the works of A. Maslov, K. Rogers, G. Olport, V. Frankl, E. Fromm, D. Schultz and other representatives of humanistic psychology, the content and semantic-meaning invariants of the most important for it idea-concept of personality who is self-actualizing is revealed. A notable feature of the highlighted concept is that meaning-conceptual horizons of this idea reveal, affirm and specify an optimistic view on human nature, enriching the world of modern psychology with two dimensions of existence: a) a system of scientific knowledge about the reserves and possibilities of high manifestations of the human spirit and personal growth and b) wide involvement of works of psychological science to the formulation and solution fateful preservation and sustainable development of humanity problems, including prevention, support and restoration of mental health of

citizens. The external conditions and internal factors and psychological mechanisms of self-actualization are described, features-qualities of a mentally healthy personality are characterized, transcendence as a higher level of developmental functioning of self-actualization is substantiated, and also philosophical, social and pedagogical aspects, advantages and limitations, real achievements and prospects of perfection of given concept are discussed.

Key words: *humanistic psychology, personality, self-actualization, mental health, personal growth, features-qualities of personality, full-function personality, psychological climate, psychological mechanisms of self-actualization, deficit motivation, existential values, transcendence, peak experience, synergy, personality acceptance, eupsychic management.*

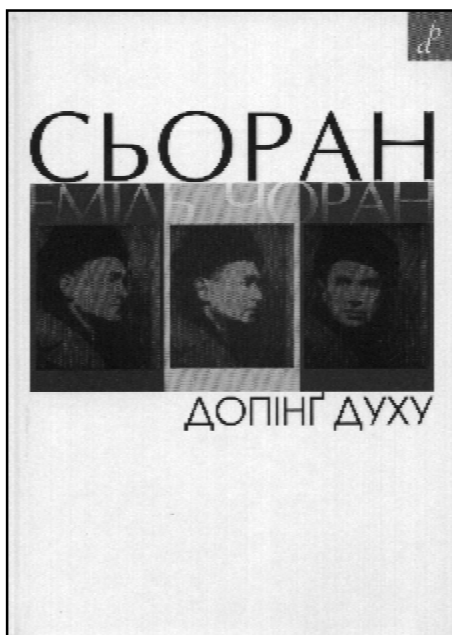
Друкується за виданням:
Балл Г.А. Психология
в раціогуманістической
перспективі: Избранные работы. –
К.: Изд-во Основа, 2006. – С. 324–350.

Надійшла до редакції 14.04.2017.
Підписана до друку 10.05.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Балл Г. Концепція самоактуалізації особистості в гуманістичній психології / Георгій Балл // Психологія і суспільство. – 2017. – №2. – С. 16–32.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Сьоран (Еміль Чоран).
Допінг духу: есеї / Сьоран (Еміль Чоран). — К.: Грані-Т, 2011. — 184 с.

Пропонована книга – перше видання українською вибраних творів знакового французького есеїста румунського походження Сьорана (Еміля Чорана), яке претендує на увагу не лише фахівців, а й, передусім, широко читацького загалу. Блискучий та емоційний стиліст, проникливий і контраверсійний філософ – він любив аналізувати парадокси і почасти навіть сам сприяв до їх створення.

Досвід Сьорана – це досвід критики здатності засліплюватися. Саме на цьому ґрунтується “радикальний скептицизм”, завдяки якому автора вважають одним із найоригінальніших європейських мислителів ХХ століття.